

Analyzing the global landscape of research related to the territorial approach in rural areas with Bibliometric approach

Leila Nazari (PhD student in Geography and Rural Planning, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad)
leilanazari98@mail.um.ac.ir

Hamid Shayan (Professor, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran)
shayan34@um.ac.ir

Hamdollah Sojasi Qeidari (Associate Professor, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran)
ssojasi@um.ac.ir

Ali Akbar Najafi kani (Associate Professor, Geography Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran)
a.najafi@umz.ac.ir

Abstract

Evidence shows that costly rural development programs have failed to reduce poverty and inequality; therefore, the territorial approach has been proposed as a new and alternative discourse. Therefore, the aim of the research is to analyze the Bibliometric Analysis of scientific production related to this approach at the international level during the years 1990 to 2024 using data from the Scopus database. The specialized Bibliometric Analysis software VOSviewer was used to analyze the data and extract patterns related to the research topic. The results show that scientific production in this field has had an upward trend and the highest publication rate was recorded in 2024 with 128 articles. Countries such as Italy, Spain, France and the United Kingdom have made the largest contribution to the production of knowledge. At the individual level, researchers such as Brunori, Esparcia and Pinto-Correia have a high position in terms of scientific effectiveness. Journals such as Sustainability, Land Use Policy and Journal of Rural Studies have been the main platforms for publishing these studies. Also, showed that co-occurrence of keywords such as rural development, sustainable development, territorial planning and local governance" are the most frequent words in this field. On the other hand, examining the theoretical content and lexical analysis of rural development concepts in the form of seven semantic clusters shows that territorial development is a comprehensive, integrated and systemic approach that makes sense at different spatial and policy levels. The conceptual model presented by Medeiros (2019), by outlining three main components including dimensions, pillars and levels, provided a deeper understanding of this type of development. In general, the findings indicate the significant growth and dynamism of this field at the international level and the need for greater attention to local capacities, local participation and territorial policy-making in rural development programs.

Keywords: Territorial approach, rural development, Bibliometric, co-occurrence, co-authorship

تحلیل چشم‌انداز جهانی پژوهش‌های مرتبط با رویکرد سرزمینی در نواحی روستایی با رویکرد علم‌سنجی

لیلا نظری (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد)

leilanazari98@mail.um.ac.ir

09223518566

حمید شایان* (استاد گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

shayan34@um.ac.ir

09155161518

حمداالله سجاسی‌قیداری (دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران)

ssojasi@um.ac.ir

09124170743

علی‌اکبر نجفی‌کانی (دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابل‌سر، ایران)

a.najafi@umz.ac.ir

09126841710

چکیده

شواهد نشان می‌دهد برنامه‌های پرهزینه توسعه روستایی در کاهش فقر و نابرابری ناکام بوده‌اند؛ ازاین‌رو، رویکرد سرزمینی به‌عنوان گفتمانی نوین و جایگزین مطرح شده است. لذا هدف پژوهش، تحلیل علم‌سنجی تولیدات علمی مرتبط با این رویکرد در سطح بین‌المللی طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۴ با بهره‌گیری از داده‌های پایگاه Scopus می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها و استخراج الگوهای مرتبط با موضوع پژوهش، از نرم‌افزار تخصصی علم‌سنجی VOSviewer استفاده گردید. نتایج نشان می‌دهد که تولیدات علمی در این حوزه روندی صعودی داشته و بیشترین میزان انتشار در سال ۲۰۲۴ با ۱۲۸ مقاله ثبت شده است. کشورهایمانند ایتالیا، اسپانیا، فرانسه و بریتانیا بیشترین سهم را در تولید علم داشته‌اند. در سطح فردی نیز پژوهشگرانی چون Esparcia، Brunori و Pinto-Correia از نظر اثربخشی علمی، جایگاه بالایی دارند. مجلاتی مانند Sustainability، Land Use Policy و Journal of Rural Studies بستر اصلی انتشار این پژوهش‌ها بوده‌اند. همچنین تحلیل هم‌واژگانی نشان داد که مفاهیمی مانند توسعه روستایی، توسعه پایدار، برنامه‌ریزی سرزمینی و حکمرانی محلی پرتکرارترین واژگان در این حوزه هستند. از سوی دیگر، بررسی محتوای نظری و تحلیل واژگانی مفاهیم توسعه روستایی در قالب هفت خوشه معنایی، نشان می‌دهد که توسعه سرزمینی یک رویکرد جامع، یکپارچه و سیستمی است که در لایه‌های مختلف مکانی و سیاست‌گذاری معنا می‌یابد. مدل مفهومی ارائه‌شده توسط Medeiros (2019)، با ترسیم سه مؤلفه اصلی شامل ابعاد، ارکان و سطوح، درک عمیق‌تر از این نوع توسعه را فراهم آورد. به‌طور

کلی، یافته‌ها بیانگر رشد چشمگیر و پویایی این حوزه در سطح بین‌المللی و لزوم توجه بیشتر به ظرفیت‌های بومی، مشارکت محلی و سیاست‌گذاری سرزمین‌ی در برنامه‌های توسعه روستایی است.

واژگان کلیدی: رویکرد سرزمینی، توسعه روستایی، علم‌سنجی، هم‌واژگانی، هم‌تالیفی

۱. مقدمه

امروزه رسیدن به توسعه روستایی یکی از دغدغه‌های دولت‌ها، به ویژه در کشورهای در حال توسعه است. مناطق روستایی با داشتن منابع طبیعی و کشاورزی، با مشکلات بسیاری مانند فقر، بیکاری، پایین بودن نرخ بهره‌وری در بخش کشاورزی و تولیدات روستایی از یک‌سو و تخریب منابع طبیعی از سوی دیگر روبه‌رو می‌باشند که توسعه روستاها و ایجاد اشتغال پایدار را در آنها تا حدودی ناممکن کرده است (رضایی‌پور و محمدی، ۱۳۹۹: ۵۴). در همین راستا، با اینکه فعالیت‌های زیادی برای توانمند کردن روستاها صورت پذیرفته، این سیاست‌ها در بهبود عملکرد اقتصادی نواحی روستایی تا حد زیادی ناموثر بوده‌اند، تا جایی که فاصله میان کارکرد اقتصادی نواحی شهری و روستایی حتی در کشورهای پیشرفته جهان پیوسته رو به افزایش است (سیدنقوی و بابایی، ۱۳۹۲: ۴۵۲). آنچنان که تجربه توسعه در کشورهای جهان سوم حداقل در بخش روستایی نشان می‌دهد که نحوه نگرش به توسعه و روش‌ها و راهبردهای اتخاذ شده نقشی کلیدی در موفقیت یا عدم موفقیت برنامه‌های توسعه دارد. بسیاری از صاحب‌نظران دلیل عدم موفقیت در بهبود وضعیت جامعه روستایی و شکست برنامه‌های توسعه در روستاها را به نحوه نگرش به توسعه روستایی و راهبردهای اتخاذ شده مربوط می‌دانند (محمدی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۷۰)؛ و معتقدند که، ماهیت فقر و چالش‌های توسعه پایدار در مناطق فقیرنشین، عمدتاً از مناطق روستایی آغاز می‌شود. بدین صورت که، غالباً از نظر امکانات رفاهی، مخابرات و سایر خدمات دولتی، روستاها دارای امکانات ضعیفی می‌باشند. ثانیاً، در آنجا تصمیمات سیاسی حاکم بر سیاست و برنامه‌ریزی توسعه روستایی از نظر فیزیکی، اقتصادی و اجتماعی به طور معمول در خارج از محیط روستایی اتخاذ می‌شوند. سرانجام، معیشتی که افراد فقیر در مناطق روستایی دنبال می‌کنند اغلب به طور نامتناسب به منابع طبیعی وابسته است و تا حدی به این دلایل، مناطق روستایی با سطوح بالای فقر مشخص می‌شوند (Johnson, 2001: 2). از همین‌رو، سرخوردگی از سیاست‌های قبلی منجر به بازنگری در توسعه روستایی شد. دو یافته کلیدی که از بازاندیشی توسعه روستایی به دست آمد این بود که نواحی روستایی ناهمگن هستند و استراتژی‌های توسعه آنها باید متناسب با شرایط خاص هر منطقه باشد، که رویکردهای قبلی توسعه روستایی در بررسی آن ناکام مانده و نیاز یک الگوی جدید توسعه مورد نیاز است (Malatji, 2020: 10). بر همین اساس، در دهه‌های اخیر، پارادایم سنتی مدرنیزاسیون، که رویکردی برون‌زا و بخشی برای توسعه مناطق روستایی داشت، با الگوی جدید توسعه روستایی با ماهیت محلی‌تر،

درون‌زا و یکپارچه‌تر جایگزین شد (Guinjoan et al, 2016: 495). در نتیجه ایده توسعه سرزمینی با نگاهی محلی که بیشتر به مردم متکی بود تا به بهره‌وری، ظهور کرد (تقی‌زاد فانی و جلیلی، ۱۴۰۰: ۱۸۴). و به آرامی، مفهومی که با رشد اقتصادی همراه بود شروع به کسب یک بعد کیفی کرد که به ماهیت، کیفیت و پایداری اقتصادی توجه داشت و بخشی-نگری به نفع رویکرد جدید کنار گذاشته شد و توجه خود را به سمت منابع خود قلمرو معطوف کرده است، جوامع محلی را به قهرمانان تلاش برای توسعه تبدیل کرده و اجازه توسعه یکپارچه در سطح سرزمینی را داده است (Guinjoan et al., 2016: 496). از این‌رو، توسعه روستایی که به طور سنتی بر بعد تولیدی جمعیت روستایی متمرکز است، باید به امکانات بهره‌مندی از پتانسیل‌های مختلف کل قلمرو اهمیت بیشتری بدهد (Molina, 2010: 430). مکانیزم رویکرد سرزمینی، براساس شناسایی دارایی‌ها است، یعنی جستجوی منابعی خاص برای قلمرو سرزمینی، که می‌تواند آن قلمرو را از همسایه‌اش که با آن در تولید محصولات و خدمات استاندارد رقابت می‌کند، متمایز نماید. بنابراین، سیستم سرزمینی، شکل‌های بسیار متنوع تولیدی را به خود اختصاص می‌دهد. مشخصه اصلی رویکرد سرزمینی، به عنوان بخشی از یک برنامه توسعه بلند، شامل یک فرآیند اجرایی، توسط فعالان محلی است. بنابراین فرایند توسعه سرزمینی به سادگی راهی برای آشکارسازی منابع ناشناخته است (Pecqueur, 2013: 12). و از آنجا که چشم‌انداز طولانی مدت دارد می‌تواند شامل اصول مهم پایداری نیز باشد (Brackhahn & Kärkkäinen, 2001: 7). درک توسعه از دیدگاه سرزمین، اتخاذ یک دیدگاه انتقادی را در هنگام برخورد با رابطه بین فضا و موضوع پیش‌فرض می‌گیرد. جنبه‌های میانی (اقتصادی، اجتماعی و سیاسی) ساخت فضا (ساخت جمعی سرزمین) مرتبط می‌شوند و دیگر فقط تحلیل فرد یا کل نیستند. این سرزمین شامل یک محیط زیست-اجتماعی-سرزمینی است که در آن منابع سرمایه اجتماعی موجود می‌تواند به بازسازی ابعاد چندگانه توسعه اجتماعی، سیاسی، زیست‌محیطی، فرهنگی، فناوری و نهادی منجر شود (Dias & Rocha, 2023: 3). در حالی که تحقیقات متنوعی در مورد رویکرد سرزمینی در زمینه‌های علوم اقتصادی، اجتماعی و اداری در سطوح ملی و بین‌المللی انجام شده است، مطالعات کمی وجود دارد که در آنها بررسی ادبیات مفیدی انجام شده باشد که وضعیت فعلی موضوع را تعیین کند (Espinal et al, 2020: 16). این فقدان یکپارچگی مفهومی، درک ما از چگونگی تکامل مشارکت، قدرت و روایت منطقه‌ای در فرآیندهای پیچیده توسعه را محدود می‌کند. با توجه به این شکاف، یک تحلیل کتاب‌سنجی سیستماتیک به موقع است. روش‌های کتاب‌سنجی امکان ترسیم نقشه دانش علمی در رشته‌های مختلف را فراهم می‌کنند و ساختارهای فکری، شبکه‌های همکاری و مسیرهای موضوعی را آشکار می‌کنند. به‌کارگیری این رویکرد در تلاقی تعامل ذی‌نفعان، بازاریابی منطقه‌ای و پروژه‌های بزرگ گردشگری، فرصتی را برای روشن کردن خطوط کلی یک حوزه نوظهور، شناسایی صداها و پیرامونی و کشف نقاط کور جغرافیایی یا موضوعی ارائه می‌دهد (Aouzzo & Ait Errays, 2025: 81). لذا با توجه به این ملاحظات، سوالات پژوهش حاضر عبارتند از، روند زمانی تولیدات علمی در حوزه رویکرد سرزمینی در جهت توسعه روستایی چگونه بوده است؟ اثرگذارترین تولیدات علمی،

منابع، پژوهشگران، موسسه‌ها و کشورها در پژوهش‌های حوزه رویکرد سرزمینی توسعه روستایی کدامند؟ شبکه‌های هم‌تالیفی (پژوهشگران، موسسه‌ها و کشورها) در پژوهش‌های حوزه رویکرد سرزمینی در جهت توسعه روستایی چگونه است؟ پرتکرارترین کلمات کلیدی، شبکه هم‌رخدادی واژگان کلیدی چگونه است؟

۲. پیشینه تحقیق

مطالعه پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، توجه به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی عملکرد شناختی، در مطالعات علم-سنجی جایگاه اندکی دارد و بیشتر مطالعات در حوزه‌های دیگر علوم شناختی قرار دارند. اوازو، آی^۱، و آیت اریس^۲ (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان ترسیم تقاطع تعامل ذی‌نفعان و بازاریابی سرزمینی در پروژه‌های عظیم گردشگری: یک تحلیل کتاب‌سنجی (۲۰۲۵-۲۰۰۰) بیان کردند که، رشد مداوم در انتشارات مقالات مرتبط با این موضوع، از سال ۲۰۱۱ آغاز شده است، و مجلاتی مانند پایداری و مجله مدیریت و توسعه مکان به عنوان مجلات اصلی که در این زمینه فعالیت دارند، شناخته شده‌اند. موضوعات اصلی تحقیق شامل پایداری، مشارکت ذی‌نفعان، مدیریت شهری و برندسازی سرزمینی، و همچنین موضوع برندسازی مشارکتی مکان و خلق مشترک هویت، موضوعات جدیدتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. این مطالعه همچنین عدم تعادل جغرافیایی را برجسته می‌کند و نشان می‌دهد که، بیشتر انتشارات از کشورهای غربی می‌آیند. همچنین، دیاس^۳ و روچا^۴ در سال ۲۰۲۳ با پژوهشی با عنوان توسعه سرزمینی: تحلیل کتاب‌شناختی تولیدات علمی (۲۰۲۲-۲۰۱۳)، از طریق RStudio و VOSviewer، با شناسایی ۴۲۲ مقاله نشان دادند، که بیشترین تولیدات علمی در این زمینه از اوکراین، برزیل، اسپانیا، فرانسه و روسیه بود. بیش-ترین تعداد مقاله مربوط به سال ۲۰۲۲ و پس از آن سال ۲۰۲۰ بوده است. مجله مطالعات منطقه‌ای و مجله مطالعات روستایی بیش‌ترین استناد را در بین مجلات به خود اختصاص داده‌اند. کلمات کلیدی توسعه سرزمینی، حکومت‌داری، توسعه پایدار، سرزمین و توسعه روستایی بیشترین فراوانی را داشته‌اند. در رابطه با تألیف مشترک بین کشورها، اسپانیا، برزیل و فرانسه بیشترین هم‌تالیفی را با هم داشته‌اند. اسپینال^۵ و همکاران (۲۰۲۰) با پژوهشی تحت عنوان حکومت-داری سرزمینی: تحلیل کتاب‌شناختی که در آن ۲۷۶ سند بازیابی شده از وب آو ساینس استفاده شد، نشان دادند که حوزه حاکمیت سرزمینی در شش سال گذشته رشد کرده است و برزیل، در میان پنج منطقه‌ای است که بیشترین تولید را در این زمینه دارند. مشاهده می‌شود که موضوعات مورد توجه بیشتر حول محور چگونگی ارتباط حاکمیت سرزمینی با توسعه قلمرو و سیاست ارضی بوده است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

¹ Ouazzou

² Ait Errays

³ Dias

⁴ Rocha

⁵ Espinal

مطالعه حاضر با هدف بررسی روند علمی و ساختار دانشی مرتبط با رویکرد سرزمینی در توسعه روستایی، به کمک تحلیل کتاب‌سنجی و علم‌سنجی، تلاش کرد تصویری روشن از جریان‌های فکری، جغرافیای علمی، شبکه‌های همکاری و محورهای کلیدی پژوهش در این حوزه ارائه دهد. این تحقیق از نوع کاربردی بوده است و با استفاده از روش‌های متداول در مطالعات علمی‌سنجی و با فن تحلیل هم‌واژگانی انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق تمامی تولیدهای علمی نمایه شده در پایگاه Scopus در زمینه تفسیر می‌باشد. جهت استخراج کلیدواژه‌ها، از قسمت جست‌وجوی پیشرفته Scopus استفاده و جست‌وجو به صورت «جست‌وجو در عنوان یا جست‌وجو در کلیدواژه» انجام شده است. به منظور گردآوری اطلاعات در این تحقیق، از راهبرد جست‌وجوی پیشرفته بهره گرفته شده است که مبتنی بر جست‌وجوی موضوعی این پایگاه، تمامی پیشنهادها در حیطه‌های موضوع تفسیر مبتنی بر زبان، کشور، نویسنده، سال انتشار، نوع مدرک، مؤسسه و دانشگاه‌ها انتخاب شدند (عموقین و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۴). بر همین اساس، در پژوهش حاضر و بر مبنای رویکرد علم‌سنجی، از تکنیک‌های ارزیابی و رابطه‌ای برای تحلیل اطلاعات طی چهار مرحله به شرح زیر استفاده شد:

۳.۱. مرحله اول: گردآوری داده‌های اولیه از پایگاه Scopus

در گام نخست این پژوهش، داده‌های اولیه از پایگاه داده‌ی بین‌المللی و معتبر Scopus استخراج شد. این پایگاه به عنوان یکی از رایج‌ترین و قابل اطمینان‌ترین منابع علمی برای انجام مطالعات مروری و کتاب‌سنجی، مورد استفاده گسترده محققان قرار می‌گیرد. برای جست‌جوی هدفمند در این پایگاه، از استراتژی ترکیبی جست‌جو در سه بخش اصلی: عنوان (Title)، چکیده (Abstract) و کلیدواژه‌ها (Keywords) استفاده شد. همچنین، با اعمال محدودیت زمانی در بازه‌ی ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۴ میلادی، تمرکز پژوهش بر مطالعات معاصر و به‌روز حفظ شد. کلیدواژه مورد جست‌وجو عبارت بود از: Territorial approach and rural که معادل فارسی آن «رویکرد سرزمینی و روستا» می‌باشد. نتیجه این جست‌وجو شناسایی ۹۶۹ سند علمی بود که در مرحله بعد، مبنای تحلیل‌های کتاب‌سنجی قرار گرفتند.

۳.۲. مرحله دوم: استخراج و دسته‌بندی داده‌ها برای تحلیل کتاب‌سنجی

پس از گردآوری اسناد، در این مرحله اطلاعات مرتبط با آن‌ها نظیر تعداد مقالات به تفکیک سال انتشار، کشور محل فعالیت، مجلات علمی و نویسندگان شاخص استخراج شد. برای این منظور، از داده‌های حاصل از جست‌جوی کلیدواژه «رویکرد سرزمینی و روستا» در پایگاه Scopus خروجی تهیه گردید. داده‌ها سپس در قالب‌های مختلفی نظیر جداول آماری، نمودارهای بصری و نقشه‌های مفهومی تنظیم شدند تا پراکندگی جغرافیایی و زمانی پژوهش‌ها، روند رشد تولیدات علمی، و سهم نسبی کشورها و نویسندگان در حوزه مورد مطالعه آشکار گردد. این مرحله زمینه‌ساز تحلیل‌های ساختاری و مفهومی در ادامه پژوهش شد.

۳.۳. مرحله سوم: ایجاد پایگاه داده ساختاریافته و تحلیل شبکه‌ای

در این مرحله، برای انجام تحلیل‌های پیشرفته، اسناد منتخب با فرمت RIS از پایگاه اطلاعاتی استخراج شدند. سپس داده‌ها به نرم‌افزار تخصصی VOSviewer منتقل گردید، تا تحلیل‌های علم‌سنجی در حوزه‌های مختلف از جمله هم‌رخدادی واژگان، هم‌تألیفی نویسندگان، ساختار شبکه‌های علمی و نقشه‌نگاری علمی انجام شود. تحلیل هم‌واژگانی به‌صورت دقیق بر اساس ۲۳۶ کلیدواژه پرتکرار در میان اسناد انتخابی انجام شد. از طریق این تحلیل، خوشه‌های معنایی استخراج شدند که هریک بازتاب‌دهنده مضامین اصلی و رویکردهای رایج در مطالعات گذشته بودند. نتایج این مرحله مبتنی بر داده‌های بازیابی‌شده از پایگاه Scopus، در قالب نقشه‌ها و نمودارهای شبکه‌ای، تحلیل و ارزیابی شد.

۳.۴. مرحله چهارم: شناسایی روندهای علمی و پیشنهاد مسیرهای آینده

در گام نهایی، با بهره‌گیری از ابزارهای تحلیل روند زمانی و بررسی هم‌رخدادی واژگان در گذر زمان، کلیدواژه‌های نوظهور و موضوعات دارای ظرفیت پژوهشی در آینده شناسایی شدند. استفاده از نقشه‌های تحلیلی زمانی، امکان درک بهتری از تکامل موضوعات، انتقال مفاهیم و تغییر جهت‌گیری پژوهش‌ها را فراهم ساخت. این داده‌ها که بر پایه اطلاعات استخراج‌شده از پایگاه مرجع تحلیل شدند، مبنای استنتاج علمی در خصوص شکاف‌های موجود و جهت‌گیری‌های پیشنهادی برای پژوهش‌های آتی در حوزه رویکرد سرزمینی و توسعه روستایی قرار گرفتند.

۴. ادبیات نظری تحقیق

مفهوم توسعه روستایی از دیرباز یک تلاشی پیچیده و بحث برانگیز بوده است. به نحوی که از ابتدا رویکردهای متنوعی توسط سازمان‌های دولتی و نهادهای خصوصی مطرح شده است که هر کدام نتایج متفاوتی را به دنبال داشته‌اند (توکلی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۱۲). این اصطلاح، به رویکردهایی اشاره دارد که دولت‌ها در قبال مداخله در اقتصادهای توسعه نیافته اتخاذ می‌کنند. این رویکرد جامع‌تر و خاص‌تر از توسعه کشاورزی است. این رویکرد جامع‌تر است زیرا چیزی فراتر از توسعه تولید کشاورزی را در بر می‌گیرد. این رویکرد فرض می‌کند که اقتصاد باید به عنوان یک کل توسعه یابد. ویژگی خاص آن به این دلیل است که بر فقر و نابرابری تمرکز دارد. از یک سو توسعه روستایی با کشاورزی و سایر جنبه‌های اقتصاد روستایی مرتبط است، از سوی دیگر، تحلیل مسائل توزیع نیازمند رویکردی میان‌رشته‌ای است که در طی آن عوامل اجتماعی-سیاسی در تعامل با فرآیندهای اقتصادی نیز مورد توجه قرار می‌گیرند. اصطلاح توسعه روستایی همچنین می‌تواند برای توصیف فرآیندهای تغییرات در جوامع روستایی استفاده شود (Arakelyan, 2019: 76). در این میان، در دهه‌های اخیر، چشم‌انداز اجتماعی و سیاسی روستایی با تغییرات عمیقی روبه‌رو بوده است که بیشتر سیاست‌های سنتی توسعه روستایی را زیر سؤال برده و جنبش‌های اجتماعی، دولت‌ها و سازمان‌های توسعه‌ای را برای رویکردی جدید در توسعه فضاهای روستایی تقاضا کرده است (Berdegue, 2008: 5).

(Schejtman & در این میان رویکرد سرزمینی تعاملات گسترده‌تر در اقتصاد روستایی و اهمیت مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی و همچنین اقتصادی را به رسمیت می‌شناسد. در نهایت، تمایز بین مناطق روستایی و تنوع در شرایط فردی در مناطق، جستجو برای اقداماتی را ترویج می‌کند که راه‌حل‌های مشکلات توسعه را بیشتر سطوح محلی تشخیص می‌دهد. این تغییرات منعکس‌کننده نیروهایی است که اساساً با تغییرات اقتصادی ملی و سایر عواملی که بیشتر تحت تأثیر شرایط محلی قرار دارند؛ مرتبط هستند (Hodge & Midmor, 2008:25). از این رو، توسعه روستایی که به طور سنتی بر بعد تولیدی جمعیت روستایی متمرکز است، باید به امکانات بهره‌مندی از پتانسیل‌های مختلف کل قلمرو اهمیت بیشتری بدهد. این فرض را بر این می‌گذارد که تولیدکنندگان کوچک به سمت تصاحب بیشتری از آنچه باید در قلمروشان باشد و در نتیجه راه‌های جدید ارتباط با آن‌ها پیشرفت می‌کنند (Molina, 2010:430). همان‌طور که اشاره کردیم، در چند سال اخیر یک تغییر پارادایم در سیاست‌های روستایی کشورهای توسعه یافته رخ داده است. مهاجرت روستایی، به ویژه خروج جوانان بیکار، پیری جمعیت، کاهش عمومی فعالیت‌های کشاورزی و کاهش بهره‌وری نیروی کار روستایی، پیامدهای غالب شرایط روستایی است. در مواجهه با این زمینه، رویکرد جدید توسعه روستایی با هدف ایجاد فرآیندهای تغییر ساختاری عمیق در مناطق روستایی است. اساس آن اعتقاد به لزوم اهمیت دادن بیشتر به عوامل محلی در ایجاد تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در سرزمین است. در مرکز این پارادایم جدید، یک دیدگاه جامع و یکپارچه از همه آن عناصری که یک قلمرو روستایی را تشکیل می‌دهند، نهفته است (Bastiaensen, 2010:11-14 & Ambrosio-Albalá). بر اساس این دیدگاه، توسعه در خلأ صورت نمی‌گیرد.

دیدگاه تحلیلی از توسعه بدون درک واحدهایی که توسعه برای آن تلاش می‌کند، دست نیافتنی است. مارتز⁶ (۱۹۹۵) از این واحد به عنوان واحد همسایگی یاد کرد و آن را پدیده‌ای دانست که از دیرباز در حوزه برنامه‌ریزی حضور داشته است. آل‌من‌دینگر⁷ و تیدر جونز⁸ (۲۰۰۶) این واحد را متشکل از فضا و هویت می‌دانند. اسلاتر (۱۹۹۳) که به درستی از رویکرد توسعه استفاده می‌کند، قلمرو را به عنوان مکان‌هایی می‌بیند که در آن تحولات رخ می‌دهد. بر همین اساس، کاربرد واژه قلمرو برای این رویکرد مناسب است زیرا بیشتر رویکردهای جامعه محور به سیاست اقتصادی از تحلیل مشترک و نظام‌مند عوامل محلی مبتنی بر سرزمین‌ها شروع می‌شود. در معنای وسیع‌تر، قلمرو شامل «فضای اجتماعی محدودی است که توسط گروه‌های اجتماعی مختلف اشغال و استفاده می‌شود». استوری⁹ (۲۰۰۱) آن را از نظر توسعه منطقه‌ای توصیف می‌کند. لاوسون¹⁰ (۲۰۰۴) آن را از نظر جغرافیایی می‌بیند (Chigbu, 2013:21). توصیف عبارت سرزمینی به تازگی در ادبیات توسعه به ویژه در ادبیات زبان انگلیسی معرفی شده است، هرچند که این واژه برای دوره‌های زمانی طولانی‌تر در زبان‌های ایتالیایی و فرانسوی استفاده می‌شده است. این واژه به مفهوم سرزمین اشاره دارد، سرزمین، محدوده جغرافیایی با مرزهای مشخص تعریف شده که در آن روابط، سازمان‌دهی شده و تحت حکمرانی

⁶ Martz

⁷ Allmendinger

⁸ Tewdwr-Jones

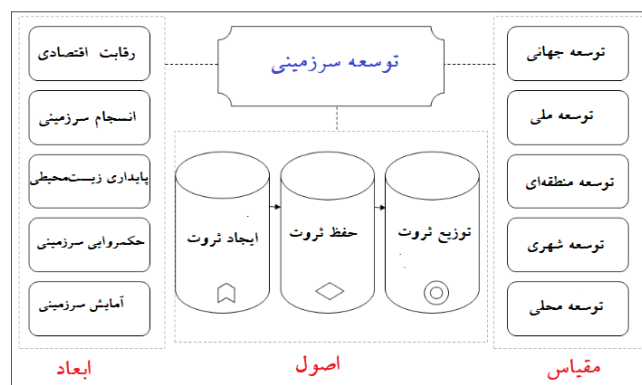
⁹ Storey

¹⁰ Lawson

گروه یا جمعیتی خاص قرار داشته که به واسطه پروژه‌های مشترک با یکدیگر مرتب می‌شوند. در اینجا جا دارد تا اشاره- ای نیز به تعریف متعارفی شود که توسط ساک^{۱۱} (۱۹۸۶) ارائه شد: سرزمین‌گرایی تلاشی است که یک فرد یا یک گروه انجام می‌دهد تا به وسیله تعیین کردن حدود در قالب نواحی جغرافیایی بر روی افراد، پدیده‌ها و روابط تأثیر داشته و یا آن‌ها را کنترل کند. این ناحیه سرزمین نامیده می‌شود. در نتیجه، سرزمین‌ها ساختارهایی دائمی با مرزهای همیشه در حال تغییری هستند که از تضادها و تراضی بازیگران محلی رسمیت پیدا می‌کند (تره و والت، ترجمه رئیسی دهکردی و همکاران ۱۳۹۶: ۴۲-۴۳).

سرزمین و توسعه سرزمینی، به عنوان «ظرفیت بازیگران مستقر در یک قلمرو برای اعمال کنترل بر تغییرات و آینده‌ی آن سرزمین» درک می‌شود. در مفهوم یک ساختار اجتماعی، سرزمین، دارای ریشه تاریخی است که بازتاب دهنده هویت، از جمله هویت نمادین یک گروه است و به عنوان یک عنصر اساسی از شیوه‌های جدید کنش ناشی از تضعیف هماهنگی سلسله مراتبی ظاهر می‌شود (Caron, 2017: 17). و به عنوان هر فرآیندی تعریف کرد که بازیگران را بسیج می‌کند و منجر به ایجاد استراتژی سازگاری با محدودیت‌های بیرونی، بر اساس شناسایی جمعی با یک فرهنگ یا یک سرزمین می‌شود. به طور خلاصه، توسعه سرزمینی را نمی‌توان دستوری کرد و همچنان ساختاری در دست بازیگران یا ذینفعان محلی است، حتی اگر سیاست‌های عمومی مناسب برای تحریک آن در طول زمان استفاده شود. به عنوان یک استراتژی برای سازگاری با اثرات جهانی شدن، بازیگران در سرزمین‌های مختلف را قادر می‌سازد تا اقتصاد محلی را در پاسخ به افزایش رقابت در مقیاس جهانی سازماندهی مجدد کنند. در نهایت، مکانیسم قلمروسازی بر اساس اصل شناسایی دارایی است، یعنی جستجوی منبعی مختص به قلمرو که می‌تواند آن قلمرو را از قلمرو همسایه‌اش متمایز کند (Pecqueur, 2013: 11). توسعه سرزمینی را می‌توان به عنوان فرآیندی در نظر گرفت که، قصد دارد منجر به بهبود مردم و مکان‌ها در سراسر جهان شود. ادبیات موجود تمایل دارد که مفهوم توسعه را با مفاهیم شاخص توسعه «رشد اقتصادی و پایدار، پیشرفت اجتماعی، آزادی‌های سیاسی و حکومت سرزمینی مرتبط کند. بر این اساس، سازمان ملل متحد بنای خود را بر اساس سه بعد اصلی زندگی طولانی و سالم، دانش و استاندارد زندگی مناسب قرار داده است. ساکس (۲۰۱۵)، در مورد اهمیت توسعه پایدار، این فرآیند را راهی برای درک جهان به عنوان تعامل پیچیده‌ای از سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی تعریف می‌کند. در مقابل، توسعه سرزمینی به عنوان فرآیندی برای ایجاد، حفظ و توزیع ثروت درک می‌شود و برنامه‌ریزی فضایی یک بعد اساسی ضروری برای دستیابی به این هدف است (Medeiros, 2019: 1-5).

¹¹ Sack

شکل ۱ ابعاد اصلی، اصول و مقیاس توسعه سرزمینی (Medeiros, 2019:6)

۴.۱. علم سنجی^{۱۲}

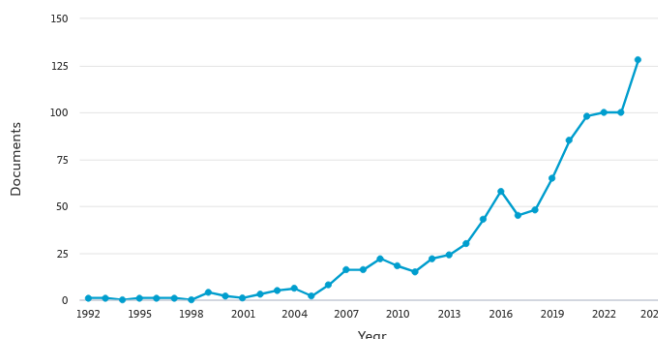
دسترسی به پایگاه‌های اطلاعات برخط و توسعه ابزارهای اثربخش برای تحلیل خودکار داده‌ها، سبب شده است که در سال‌های اخیر مطالعه نظام‌مند ادبیات علمی در یک قلمرو پژوهشی خاص مورد توجه زیادی قرار بگیرد. به منظور مرور ادبیات، از روش‌های پرکاربردی مانند فراتحلیل، مرور نظام‌مند ادبیات و روش کتاب‌سنجی استفاده می‌شود. که در پژوهش حاضر، از تحلیل کتاب‌سنجی استفاده شده است. تحلیل کتاب‌سنجی که اولین بار در سال ۱۹۶۹ مطرح شد، روشی کمی برای تحلیل ویژگی‌های مطالعات پیشین، ارتباط آن‌ها با یکدیگر و ترسیم این روابط است (شکاری، ۱۴۰۱: ۹۱). تحلیل کتاب‌سنجی نوعی رویکرد پژوهشی برای درک روندهای پژوهشی جهانی در یک حوزه خاص بر اساس خروجی‌های انتشارات دانشگاهی، چه در پایگاه داده Scopus و چه در پایگاه داده WoS، است (Alsharif et al, 2020: 2949). در چارچوب رویکرد علم‌سنجی، سه تکنیک مطالعات مروری، تکنیک‌های ارزیابی و رابطه‌ای مبنا واقع می‌شود؛ تکنیک‌های مروری شامل بررسی‌های متون ساختار یافته، مرور نظام‌مند و فراترکیب است که به طور کلی روش‌های مروری سنتی نامیده می‌شوند؛ تکنیک‌های ارزیابی، سنجش عملکرد با معیارهای بهره‌وری، معیارهای تأثیر و معیارهای ترکیبی است و با استفاده از محاسبات آماری بر روی واحدهای معینی از اطلاعات ارزیابی شده از پایگاه‌های اطلاعاتی مرجع مانند وب‌آوساینس انجام می‌شود؛ تکنیک‌های رابطه‌ای، بر پایه تحلیل هم‌رخدادی (یا هم‌واژگانی) و تحلیل هم‌تألیفی، استوار است و از جالب‌ترین تکنیک‌ها برای مطالعه ساختار مفهومی، فکری، اجتماعی و کلید واژه‌های نوظهور در یک حوزه دانشی خاص به شمار می‌آید (جاودان و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۱).

۵. یافته‌های تحقیق

شکل ۲، روند زمانی انتشار سندها (تولیدات علمی شامل مقالات پژوهشی، مقالات کنفرانسی، فصل کتاب و کتاب) را نشان می‌دهد. روند توسعه انتشار مقالات را می‌توان در قالب چهار دوره زمانی تفکیک نمود. دوره اول از سال ۱۹۹۲-

¹² Bibliometric

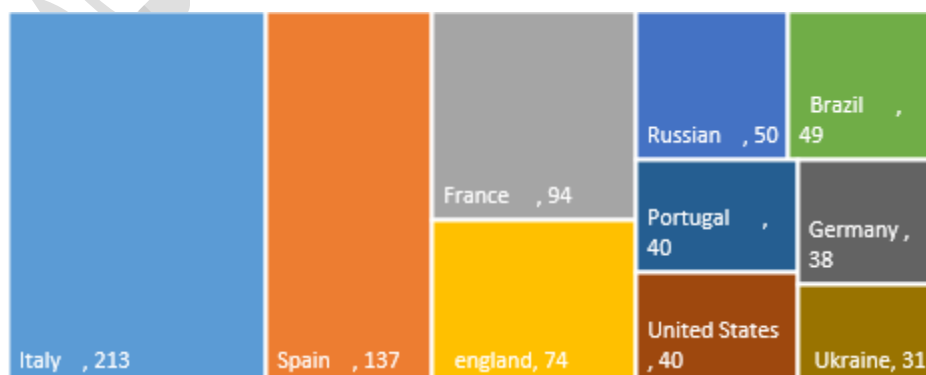
(۲۰۰۲) با تعداد ۱۵ مقاله، دوره دوم از سال (۲۰۰۳-۲۰۱۳). به ۱۵۴ مقاله افزایش می‌یابد. در این بازه، توجه به مباحث سرزمینی در فضای دانشگاهی و نهادی بیشتر شده و تولید علمی به مرور به یک جریان پایدار تبدیل می‌شود. دوره سوم از سال (۲۰۱۴-۲۰۲۴)، به ۷۵۰ مقاله رسید؛ به طوریکه از ۳۰ مقاله در ۲۰۱۴ به ۱۲۸ مقاله در ۲۰۲۴ افزایش داشته است.

شکل ۲ روند انتشار تولیدات علمی رویکرد سرزمینی با تاکید بر نواحی روستایی (مآخذ: Scopus)

۵.۱. توزیع مقالات منتشر شده به تفکیک کشور:

تحلیل داده‌های مربوط به کشورهای تولیدکننده مقالات علمی در حوزه رویکرد سرزمینی روستایی نشان می‌دهد که ایالات متحده، بریتانیا، ایتالیا، اسپانیا، و فرانسه در زمره‌ی پیشروترین کشورها از نظر تعداد انتشارات و میزان استناد قرار دارند. به‌طور خاص، ایتالیا با ۲۱۳ مقاله و ۳۲۶۰ استناد، و اسپانیا با ۱۳۷ مقاله و نزدیک به ۲۴۰۲ استناد، فرانسه با ۹۴ مقاله و ۱۴۲۹ استناد، نشان از نه تنها حجم بالای تولیدات علمی، بلکه تأثیرگذاری بالای پژوهش‌های منتشرشده دارند. همچنین کشور انگلستان (۷۴ مقاله، ۳۷۲۵ استناد) نیز با وجود تعداد نسبتاً کمتر مقالات، نرخ استناد بالایی را تجربه کرده است.

شکل ۳ توزیع مقالات منتشر شده به تفکیک کشور

ضمن اینکه در جدول ۱ تعداد مقالات منتشرشده در هر کشور و تعداد استنادات به مقالات نشان داده شده است.

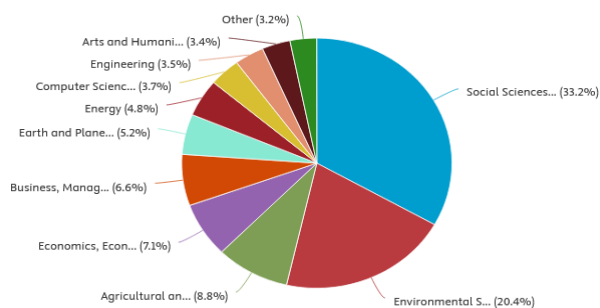
جدول ۱ تعداد مقالات و تعداد استنادات علمی به تفکیک هر کشور

کشور	تعداد مقاله	تعداد استناد	کشور	تعداد مقاله	تعداد استناد	کشور	تعداد مقاله	تعداد استناد
ایتالیا	۲۱۳	۳۲۶۰	هلند	۲۹	۷۸۱	اتریش	۱۴	۲۲۲
اسپانیا	۱۳۷	۲۴۰۲	رومانی	۲۹	۱۹۰	شیلی	۱۳	۲۵۶
فرانسه	۹۴	۱۴۲۹	لهستان	۲۸	۴۷۵	یونان	۱۲	۴۸
بریتانیا	۷۴	۳۷۵۵	کلمبیا	۲۶	۲۰۰	سوئد	۱۲	۱۹۲
روسیه	۵۰	۱۵۰	مکزیک	۲۶	۲۸۱	جمهوری چک	۱۱	۱۲۴
برزیل	۴۹	۳۶۳	چین	۲۳	۸۵۲	ایرلند	۱۱	۲۷۰
پرتغال	۴۰	۴۷۵	اکوادور	۲۰	۲۴۴	استرالیا	۱۰	۲۰۹
آمریکا	۴۰	۱۲۴۹	کانادا	۱۹	۷۳۶	لتونی	۹	۱۵۰
آلمان	۳۸	۸۸۷	بلژیک	۱۸	۴۰۲	صربستان	۹	۸۲
اوکراین	۳۱	۱۱۵	دانمارک	۱۷	۳۰۴	سوئد	۹	۱۸۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

۵.۲. حوزه‌های پژوهشی برتر مطالعات رویکرد سرزمینی روستایی

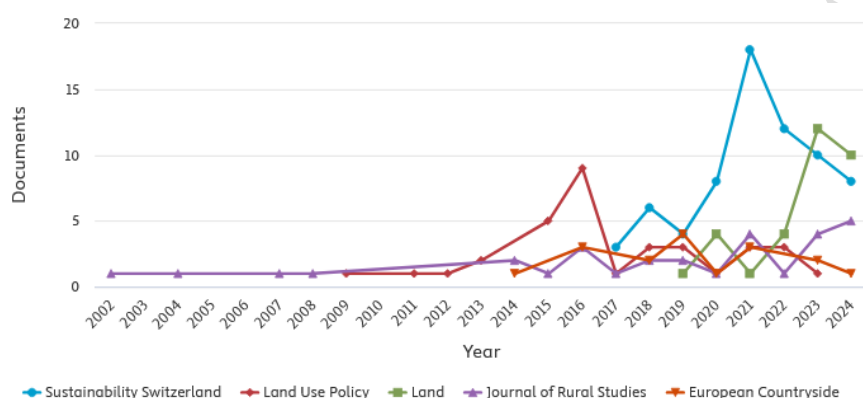
بررسی آماری مقالات علمی مرتبط با رویکرد سرزمینی نشان می‌دهد که تمرکز این پژوهش‌ها به‌طور عمده بر حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی قرار دارد. بر اساس نمودار دایره‌ای ارائه شده، علوم اجتماعی با ۳۳/۲ درصد بیشترین سهم را در میان حوزه‌های مختلف را دارا می‌باشد. علوم محیطی با ۲۰/۴ درصد در جایگاه دوم، قرار گرفته است. پس از آن کشاورزی ۸/۸ درصد، اقتصاد ۷/۱ درصد، مدیریت ۶/۶ درصد و سایر رشته‌ها از جمله انرژی، زمین‌شناسی، مهندسی و علوم کامپیوتر با سهمی کمتر از ۶٪ قرار دارند. این توزیع نشان‌دهنده ماهیت میان‌رشته‌ای رویکرد سرزمینی و پیوند آن با توسعه پایدار، سیاست‌گذاری فضایی و مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی است.

شکل ۴ حوزه‌های پژوهشی برتر مطالعات رویکرد سرزمینی روستایی (مأخذ: Scopus)

۵.۳. توزیع مقالات منتشر شده به تفکیک مجلات علمی:

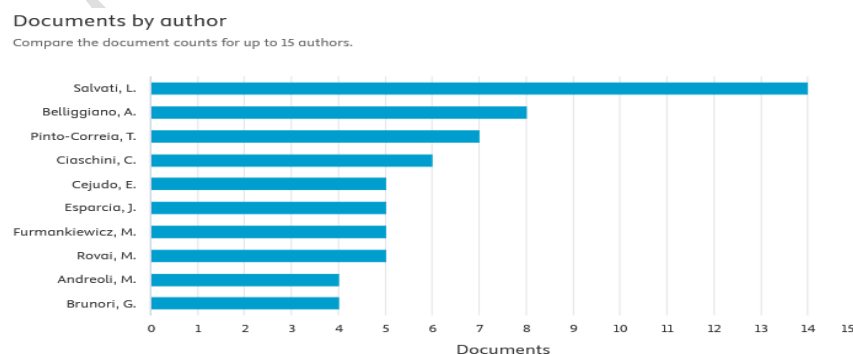
براساس اطلاعات به دست آمده از پایگاه‌های اطلاعاتی مرجع، مجلاتی که بیشترین مقالات مرتبط را با رویکرد سرزمینی به توسعه منتشر نموده‌اند، در شکل (۵) در میان مجلات علمی منتشرکننده مقالات با موضوع «رویکرد سرزمینی»، مجله Sustainability با ۶۹ مقاله بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. پس از آن، Land Use Policy با ۳۴ مقاله در جایگاه دوم قرار دارد. مجله Land با ۳۲ مقاله و Journal of Rural Studies با ۳۰ مقاله نیز جایگاه‌های بعدی را دارند.

شکل ۵ توزیع مقالات منتشر شده به تفکیک مجلات علمی (ماخذ: Scopus)

۵.۴. توزیع مقالات منتشر شده بر مبنای نویسندگان پیشرو

پژوهشگران در فرآیند انجام پژوهش‌های علمی از اهمیت بسزایی برخوردارند؛ زیرا کیفیت و کمیت مطالعات علمی پژوهشگران تأثیر مهمی در پیشبرد سطح دانش ایفا می‌نماید؛ بررسی نقش محققان پیشرو در یک حوزه مطالعاتی به سایر پژوهشگران کمک می‌کند تا به شناخت دقیق‌تری از روند تکامل مفاهیم علمی دست یافته و از همکاری متقابل با افراد برجسته در حوزه پژوهشی مورد علاقه و به‌روز نیز بهره‌مند شوند.

شکل ۶ توزیع مقالات منتشر شده بر مبنای نویسندگان پیشرو (مآخذ: Scopus)

از سوی دیگر، فراوانی استناد یک مقاله معمولاً راهبردی موثر برای سنجش تأثیرگذاری آن مقاله در نظر گرفته می‌شود. به طور کلی اگر به مقاله‌ای در مقالات دیگر زیاد استناد شود، این مقاله تأثیر بیشتری در این حوزه تحقیق دارد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۱:۱۶۸). در جدول ۲ ده نویسنده پرکاربرد برتر از نظر تعداد مقالات پژوهشی انتشار یافته آورده شده است. ملاحظه شده است در بین آنها پنج نفر از پژوهشگران از کشور ایتالیا هستند و اسپانیا و پرتغال در مرتبه بعدی قرار می‌گیرند. بر همین اساس، ایتالیا با پنج نویسنده، بیشترین تعداد نویسندگان را در میان کشورهای حاضر دارد. با این حال، تأثیرگذاری علمی نویسندگان ایتالیایی یکدست نیست. نویسنده‌ای مانند Brunori با تنها چهار مقاله، موفق به کسب ۲۴۷ استناد شده است که وی را به یکی از تأثیرگذارترین پژوهشگران این مجموعه تبدیل می‌کند. در مقابل، دیگر نویسندگان ایتالیایی مانند Salvati و Belliggiano با وجود تعداد مقالات بالا (به ترتیب ۱۴ و ۸ مقاله)، میانگین استناد کمتری دارند. این موضوع بیانگر آن است که گرچه حجم تولید علمی در ایتالیا بالاست، اما کیفیت و اثرگذاری آن در بین نویسندگان بسیار متغیر است. در مقابل، پرتغال با تنها دو نویسنده عملکرد چشمگیری از نظر اثربخشی پژوهشی نشان داده است. Pinto-Correia با هفت مقاله و ۱۶۰ استناد، میانگین بالایی از تأثیرگذاری علمی دارد. این در حالی است که Rova نیز با پنج مقاله و ۴۸ استناد، جایگاه قابل قبولی دارد. Esparcia از کشور اسپانیا، با پنج مقاله و ۲۳۳ استناد یکی از تأثیرگذارترین نویسندگان کل جدول است. Cejudo نیز با ۶۸ استناد در همین تعداد مقاله، سطح قابل قبولی از اثرگذاری را نشان می‌دهد. در نهایت، لهستان با تنها یک نویسنده حاضر در جدول، یعنی Furmankiewicz توانسته است ۱۰۳ استناد از پنج مقاله کسب کند.

جدول ۲ پژوهشگران برتر از نظر تعداد مقالات به تفکیک موسسه و کشور

کشور	موسسه	تعداد استناد	تعداد مقاله	نویسنده
Italy	Sapienza Università di Roma	۱۵۷	۱۴	Salvati, L.
Italy	Università degli Studi del Molise	۸۸	۸	Belliggiano, A.
Portugal	MED – Instituto Mediterrâneo para a Agricultura, Ambiente e Desenvolvimento	۱۶۰	۷	Pinto-Correia, T.
Italy	Università Politecnica delle Marche	۲	۶	Ciaschini, C.
Spain	Universidad de Granada	۶۸	۵	Cejudo, E.
Spain	Universitat de València	۲۳۳	۵	Esparcia, J.
Poland	Wrocław University of Environmental and Life Science	۱۰۳	۵	Furmankiewicz, M.
Portugal	Universidade de Lisboa	۴۸	۵	Rovai, M.
Italy	Università di Pisa	۳۷	۴	Andreoli, M.
Italy	Università di Pisa	۲۴۷	۴	Brunori, G.

۵.۵. شبکه هم تالیفی

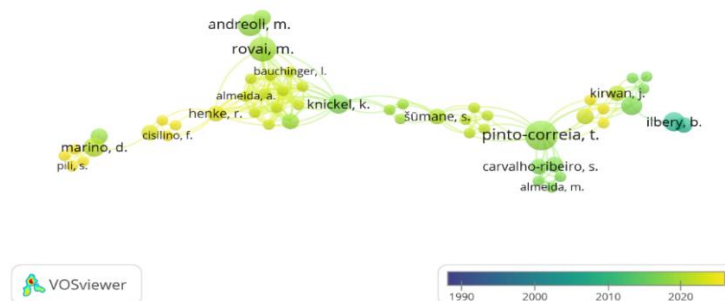
آنچه در نتیجه هم تالیفی میان نویسندگان شکل می‌گیرد، به شبکه هم تالیفی موسوم است که نوعی شبکه اجتماعی محسوب می‌شود. این شبکه از مجموعه‌ای از نویسندگان با گره‌ها و پیوندهایی که ارتباط میان آنها را نشان می‌دهد، تشکیل می‌شود. گره‌ها هرکدام جایگاه خاصی در شبکه دارند و میزان مشارکت نویسندگان با تعداد پیوندهایی که با یکدیگر برقرار می‌کنند، مشخص می‌شود. شبکه هم نویسندگی، نگاشتی از گره‌های مشترک یا ارتباطات بین هم نویسندگان در یک جامعه پژوهشی است. دو نویسنده همکار با یکدیگر پیوند دارند و اگر قبلاً مقاله‌ای را با هم نوشته باشند، می‌توان گفت که آنان ارتباط علمی دارند. تجزیه و تحلیل هم نویسندگی بیانگر میزان استحکام پیوند بین نویسندگان است و تعاملات بین محققان در یک زمینه تحقیقاتی را مشخص می‌سازد (قدسی و همکاران، ۱۴۰۴: ۵). به منظور دستیابی به نتیجه جامع و اینکه مفهوم رویکرد سرزمینی، مفهومی نسبتاً جدید و روبه رشد است، حداقل آثار منتشر شده از هر نویسنده معادل یک مقاله در نظر گرفته شد که براساس این ۲۵۹۸ نویسنده با شمار بیشتر مقالات و ارتباطات مورد ارزیابی قرار گرفتند. نتایج نشان می‌دهد، بیش‌ترین قدرت ارتباطی به میزان ۸ خوشه، ۲۰۸ لینک و کل قدرت پیوند ۲۱۹ به ۵۳ اختصاص دارد.

جدول ۳. طلاعات مرتبط با شبکه هم تالیفی نویسندگان

نویسنده	تعداد مقاله	تعداد استناد	کل پیوند قوی	پراستنادترین مقاله	
				مقاله	تعداد استناد
Salvati, L.	۱۴	۱۵۷	۴۳	Mancini, L. D., Corona, P., & Salvati, L. (2018)	۳۷
Belliggiano, A.	۸	۸۸	۱۸	Belliggiano, A., Bindi, L., & Ievoli, C. (2021)	۲۷
Pinto-Correia, T.	۷	۱۶۰	۲۰	Almeida, M., Loupa-Ramos, I., Menezes, H., Carvalho-Ribeiro, S., Guiomar, N., & Pinto- Correia, T. (2016)	۴۷
Ciaschini, C.	۶	۲	۲۱	Ciaschini, C., Rontos, K., Chelli, F., Cucci, M., Maggino, F., & Salvati, L. (2023)	۲
Cejudo, E.	۵	۶۸	۹	Cañete, J. A., Navarro, F., & Cejudo, E. (2018))	۵۶
Esparcia, J.	۵	۲۳۳	۲	Esparcia, J., Escribano, J., & Serrano, J. J. (2015)	۸۲
Furmankiewicz, M.	۵	۱۰۳	۶	Furmankiewicz, M., & Macken-Walsh, Á. (2016).	۳۳
Rovai, M.	۵	۴۸	۲۰	Rovai, M., Andreoli, M., Gorelli, S., & Jussila, H. (2016)	۲۵
Andreoli, M.	۴	۳۷	۶	Rovai, M., Andreoli, M., Gorelli, S., & Jussila, H. (2016)	۲۵
Brunori, G.	۴	۲۴۷	۱۲	Brunori, G., Rossi, A., & Guidi, F. (2012)	۱۶۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

بزرگ‌ترین شبکه هم‌تألیفی شبکه‌ای ۱۲ نفره شامل با پیوند قوی آلمدیا^{۱۳}، بوچینگر^{۱۴}، کازینی^{۱۵}، نیکل^{۱۶} و ... در خوشه اول گروه‌بندی شدند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، پینتو-کوریا^{۱۷}، بیشترین هم‌تألیفی و ارتباط فعال را با سایر پژوهشگران این حوزه داشته است؛ و فعال‌ترین عضو شبکه هم‌تألیفی پژوهشگران حوزه رویکرد سرزمینی به شمار می‌رود؛ که البته، این به معنی برتری این پژوهشگر به لحاظ تعداد انتشار مقاله در این حوزه نیست.

شکل ۷ نقشه هم‌تألیفی نویسندگان (مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

۵.۶. تحلیل هم‌واژگانی

تحلیل هم‌واژگانی به بررسی روابط فعلی یا آتی میان عنوان‌ها در حوزه پژوهش با تمرکز بر محتوای مکتوب تولیدات علمی می‌پردازد. واحد تحلیل، کلمات است و عنوان، چکیده، نویسندگان و کلیدواژه‌های نمایه شده تحلیل می‌شوند. هم‌تحلیل واژگانی، ساختار مفهومی یک حوزه پژوهش را مشخص می‌سازد. در این تحلیل، هر چه فاصله بین گره‌ها کوتاه‌تر باشد، پیوند بین کلیدواژه‌ها قوی‌تر است و دو کلیدواژه در مقایسه با هم‌رخدادی با سایر کلیدواژه‌ها رابطه نسبی قوی‌تری با هم دارند. تحلیل هم‌رخدادی، کلیدواژه‌ها را بر اساس تعداد دفعاتی که با یکدیگر در یک سند آمده‌اند، در قالب خوشه‌ها مشخص می‌کند (شکاری، ۱۴۰۱: ۱۰۲)

۵.۷. هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها

برای تعریف مهم‌ترین حوزه‌های مفهوم رویکرد سرزمینی با تاکید بر روستا، ۴۷۰۰ کلمه کلیدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. شبکه هم‌واژه با در نظر گرفتن کلمات کلیدی که حداقل پنج بار در تمام اسناد جمع‌آوری شده ظاهر شده‌اند،

¹³ Almeida

¹⁴ buachinger

¹⁵ casini

¹⁶ knickel

¹⁷ Pinto-Correia

توسعه داده شد. در مجموع ۱۶۷ کلمه کلیدی این معیار را داشتند و به هم مرتبط بودند. فیلدها به طور پیش فرض توسط یک دایره نمایش داده می شوند. اندازه دایره با وزن اصطلاح تعیین می شود، بدین صورت که هرچه وزن بیشتر باشد، دایره بزرگتر است. روابط بین کلمات کلیدی توسط خطوط نمایش داده می شوند. در واقع، فاصله بین دو کلمه در نمایش تقریباً ماهیت رابطه بین کلمات را بر اساس پیوندهای استنادی نشان می دهد. بنابراین، هرچه دو کلمه به هم نزدیک تر باشند، رابطه آنها قوی تر است. شکل نشان می دهد که کلمات کلیدی که پس از توسعه روستایی از سال ۲۰۱۰ بیشترین استفاده را داشته است، توسعه روستایی و توسعه پایدار، است که در مقایسه با سایر کلمات کلیدی، فراوانی بالایی دارند. این روند نشان می دهد که توسعه روستایی یک موضوع محوری است و به شدت با مفهوم پایداری در مطالعات تحلیل شده مرتبط است. با مشاهده ابر کلمات کلیدی که بیشتر توسط محققان استفاده می شوند مفاهیمی مانند برنامه ریزی سرزمینی، حکمفرمایی سرزمینی، و کلمات کلیدی مرتبط با توسعه اقتصادی روستایی، برجسته هستند. این کلمات کلیدی تکراری، مضامین اصلی مطرح شده در ادبیات موضوع را منعکس می کنند و نشان می دهند که توسعه پایدار روستایی و توسعه اقتصادی، اجزای کلیدی این حوزه تحقیقاتی هستند.

جدول ۴ اطلاعات مربوط به شبکه هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها

واژگان	هم‌رخدادی	قدرت پیوندی	واژگان	هم‌رخدادی	قدرت پیوندی
rural development	۱۹۱	۱۱۳۴	decision making	۳۲	۲۶۷
Rural area	۱۲۷	۹۳۱	Spatial planning	۲۹	۲۵۰
Sustainable development	۱۰۱	۶۹۳	land use	۲۸	۲۴۸
Territorial planning	۶۵	۴۹۶	Regional planning	۳۶	۲۴۴
sustainability	۷۳	۴۶۳	territory	۵۱	۲۴۱
territorial management	۴۴	۳۳۴	rural policy	۳۲	۲۴۰
Territoriality	۴۶	۳۲۳	governance	۳۲	۲۲۳
Participatory approach	۳۸	۲۹۶	local participation	۲۷	۲۱۸
Rural planning	۴۲	۲۹۶	integrated approach	۲۶	۲۱۵
stakeholder	۳۲	۲۸۰	policy making	۲۶	۲۰۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

بر پایه تحلیل هم‌رخدادی مفاهیم استخراج شده از مقالات مرتبط با رویکرد سرزمینی در توسعه روستایی، بیست واژه اول پرتکرار در این قسمت آورده شده است. واژه rural development با ۱۹۱ هم‌رخدادی و قدرت پیوندی ۱۱۳۴ پرکاربردترین و محوری‌ترین مفهوم به‌شمار می‌رود؛ به‌گونه‌ای که تقریباً در تمامی مطالعات، توسعه روستایی در پیوند با سایر مفاهیم کلیدی بازنمایی شده است. در ادامه، مفهوم Rural area با ۱۲۷ هم‌رخدادی و قدرت پیوندی ۹۳۱ نشان می‌دهد که بستر مکانی و فضایی توسعه، یعنی مناطق روستایی، در ساختار گفتمان مقالات کاملاً برجسته است. در سطح

مفهومی بالادستی، Sustainable development با ۱۰۱ هم‌رخدادی و ۶۹۳ قدرت پیوندی و sustainability با ۷۳ هم‌رخدادی و ۴۶۳ قدرت پیوندی، بیانگر آن‌اند که هدف نهایی رویکرد سرزمینی نه تنها رشد اقتصادی، بلکه پایداری اجتماعی-زیست‌محیطی در درون قلمروهای محلی است. از سوی دیگر، مفاهیمی نظیر Territorial planning با ۶۵ هم‌رخدادی و قدرت پیوندی ۴۹۶ و territorial management با ۴۴ هم‌رخدادی، ۳۳۴ قدرت پیوندی به بعد اجرایی و سیاست‌گذاری فضایی این رویکرد اشاره دارند؛ یعنی فرآیندهایی که از طریق آن‌ها توسعه در بستر قلمروهای جغرافیایی سازمان‌دهی می‌شود. مفهوم Territoriality با ۴۶ هم‌رخدادی و ۳۲۳ قدرت پیوندی نیز نمایانگر هویت فضایی و تعلق اجتماعی به مکان است که در رویکرد سرزمینی جایگاهی کلیدی دارد. در کنار این مفاهیم ساختاری، Participatory approach با ۳۸ هم‌رخدادی و ۲۹۶ قدرت پیوندی، و Rural planning با ۴۲ هم‌رخدادی، قدرت پیوندی، نقش ابزارهای مشارکتی و برنامه‌ریزی یکپارچه را در تحقق اهداف سرزمینی نشان می‌دهند. در نهایت، مفهوم stakeholder با ۳۲ هم‌رخدادی و قدرت پیوندی ۲۸۰، بر نقش شبکه‌ای کنشگران محلی، دولتی و غیردولتی در حکمرانی چندسطحی قلمروها تأکید می‌کند. برآیند این داده‌ها بیانگر آن است که در رویکرد سرزمینی، توسعه روستایی نه فقط به‌مثابه یک فرآیند اقتصادی، بلکه به‌عنوان شبکه‌ای پیچیده از روابط فضایی، هویتی، نهادی و زیست‌محیطی می‌باشد؛ که در آن مفاهیم پایداری، مشارکت و حکمرانی محلی به‌صورت درهم‌تنیده عمل می‌کنند.

جدول ۵ خوشه‌بندی واژگان کلیدی

Policy implementation	Social development	developing world	circular economy
Quality of life	Socioeconomics condition	efficiency	collective action
regional economy	Spatial analysis	environmental change	competitiveness
Policy implementation	Spatiotemporal analysis	environmental impact	development project
poverty	territorial management	environmental manager	ecosystem service
Quality of life	Territorial planning	environmental planning	family farming
regional economy	territory	environmental policy	food security
rural develop policy	typology	environmental protectic	governance
rural economy	Urban growth	Forest management	innovation
خوشه ششم ۱۸ آیتم	خوشه چهارم ۲۲ آیتم	forestry	leader
Action plan	Culture landscape	integrated approach	livestock farming
bottom-up approach	development	Land cover	local government
Community development	development strategy	Land management	management practice
ecotourism	Ecomonice and social effect	land use	multifunctionality
empowerment	economics	Land use chenge	Policy development
Implementation process	investment	Land use plannig	policy making
Leader approach	Local development	landscape	political economy
leadership	marketing	Landscape planning	public policies
local participation	modernization	perception	public service
Participatory approach	planning	protected area	rural developme
Power relation	region	Protected areas	rural landscape
Questionnaire survey	Regional development	Public policy	Rural planning
social capital	Regional planning	Regional policy	rural policy
stakeholder	Resource management	Spatial planning	rural politics
sustainability	rural	Ststical analysis	rural territorial development
sustainable tourism	Rural area	Territorial dispute	rurality
tourism development	rural policies	Urban planning	social innovation
tourism management	Rural territories	valunerabilitty	Social movment
خوشه هفتم ۴ آیتم	rural tourism	خوشه سوم	Social policy
comparative study	Strategic planning	accessibility	Spatial distribution
economic development	sustainable development	environmental economi	Territorial approach
Economic growth	خوشه پنجم ۲۱ آیتم	human settlement	territorial capital
Socioeconomic impact	agricultural developmer	migration	Territorial development
	agricultural policy	mountain region	territorial governance
	agricultural production	Policy approach	Territorial identity
	agricultural	Population decline	Territoriality
	alternative agriculture	Research work	village
	Commone Agriculture policy	Rural area	خوشه دوم ۳۵ آیتم
	economic analysis	Rural population	Adaptive manangment
	employment	Rural settelment	agricultural land
	entrepreneurship	rural society	agricultural robots
	farming system	rural-urban comparison	climate change
	multifunctional agriculture	rural-urban migration	community

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

با توجه به شکل (۹) درخوشه اول و به رنگ قرمز، کلیدواژگان توسعه روستایی، روستایی‌گرایی، رویکرد سرزمینی، حکمروایی محلی، توسعه کشاورزی، سرمایه‌های سرزمینی و..... با گره بزرگ‌تر و خطوط ارتباطی بیشتر، مهم‌ترین واژگان خوشه مذکور را شکل داده‌اند؛ این مفاهیم و همچنین به طور نسبی، در مرکزیت شبکه هم‌رخدادی قرار دارند که نشانگر اهمیت این کلیدواژه‌ها می‌باشد. درخوشه دوم به رنگ سبز و در مرکز خوشه، کلیدواژه آمایش سرزمین، کاربری زمین و رویکرد یکپارچه با بزرگترین گره قرار دارد. در خوشه سوم با رنگ زرد روشن کلید واژه نواحی روستایی به

اجتماعی پایدارتری در مناطق روستایی در یک دوره زمانی طولانی تر وجود داشته است. بدین گونه که، اغلب سیاست-های توسعه روستایی بر بخش کشاورزی متمرکز بود؛ افزایش تولید مواد غذایی در اولویت اول قرارگرفت و اهداف دیگر، مانند افزایش اشتغال و خدمات روستایی، مستقیماً ناشی از حمایت‌های تولیدی بخش کشاورزی بود. اما با گذشت زمان، رویکرد تغییر کرده و به رویکردهای چندبخشی، سرزمینی و محلی تغییر کرده است. تحولات ایجاد شده نشان داد، سیاست‌ها و استراتژی‌های مبارزه با فقر اصولاً باید با توجه شرایط و دارای‌های موجود در همان منطقه باشد. بر همین اساس هدف این پژوهش روشن کردن مسائل مربوط به رویکرد سرزمینی و توسعه روستایی؛ و شناسایی پیوندهای بین آنها بوده است. رویه‌های بین‌المللی مدل‌های توسعه روستایی در راستای اهدافی که سیاست فعلی و ویژگی‌های سرزمینی را تعریف می‌کنند، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که رویکرد سرزمینی، به تدریج از یک چارچوب نظری نوظهور به یک گفتمان علمی پایدار و پرکاربرد در برنامه‌ریزی توسعه روستایی تبدیل شده است. این روند افزایشی نه تنها نشان دهنده گسترش علاقه علمی، بلکه حاکی از جایگاه روزافزون این رویکرد در دستور کار پژوهشی جهانی است. از نظر پراکندگی جغرافیایی تولیدات علمی، کشورهای اروپایی نقش محوری در این حوزه دارند. ایتالیا با ۲۱۳ مقاله و ۳۲۶۰ استناد، پیش‌تاز کمی این حوزه است. اسپانیا نیز با ۱۳۷ مقاله و ۲۴۰۲ استناد، جایگاه دوم را دارد. از آنجایی که مناطق روستایی ۹۰ درصد از قلمرو اتحادیه اروپا را پوشش می‌دهند و میزبان بیش از نیمی از جمعیت آن هستند. برای دهه‌ها، این مناطق با چالش‌های مهم اجتماعی-اقتصادی و جمعیتی، مانند بیکاری بالا، کاهش جمعیت، مهاجرت، سطح پایین درآمد و نسبت بالای وابستگی به بخش کشاورزی مواجه بوده‌اند (Jitea, 2021: 2 & Olar). بر همین اساس، سال‌های اخیر شاهد تغییرات اساسی در الگوی سیاست توسعه هم در سطح ملی و هم در سطح اتحادیه اروپا بوده است تا به چالش‌های واقعی مانند کمبود منابع، آسیب‌پذیری در برابر شوک‌های خارجی، یعنی انواع مختلف شکست‌های بازار که به درستی توسط الگوی نئوکلاسیک تغییرات سریع و انعطاف‌پذیر توضیح داده نمی‌شوند، پاسخ دهد. (Zauch et al, 2012: 247). در این میان رویکرد سرزمینی، همراه با شکل‌گیری انواع ساختارهای حکمرانی چندسطحی که آن را تعریف و پشتیبانی می‌کنند، مؤثرترین شیوه برای مواجهه با چالش‌های توسعه‌ای به شمار می‌رود. افزون بر این، مجموعه‌ای از محرک‌های اجتماعی-سیاسی نیز وجود دارند که موجب افزایش تمایل به اجرای مداخلات مبتنی بر سرزمین در سطح کشورهای عضو اتحادیه اروپا شده‌اند. از جمله مهم‌ترین این محرک‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

واگذاری اختیارات و تمرکززدایی در سطوح محلی و منطقه‌ای در بسیاری از کشورهای عضو؛

ضرورت تطبیق سیاست‌های عمومی با ویژگی‌های متنوع و متفاوت مناطق در اتحادیه اروپایی که به طور مستمر در حال

گسترش است؛

رشد الگوهای مشارکتی حکمرانی و تقویت نقش بازیگران محلی در فرایند تصمیم‌گیری؛ و نیاز به جبران آثار گسترده‌تر افزایش رقابت اقتصادی در چارچوب بازار واحد اروپا؛

رویکرد سرزمینی بر پایه مجموعه‌ای از ویژگی‌های اساسی، از جمله، تمرکز بر مکان‌ها و موقعیت‌های جغرافیایی خاص به‌عنوان نقطه آغاز مداخله؛ شکل گرفته است. اتخاذ رویکردی یکپارچه و چندبُعدی بر اساس منابع طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر منطقه؛

انطباق سازنده با شرایط نهادی و ظرفیت‌های محلی در قالب نظامی چندسطحی از حکمرانی؛ و تأکید بر سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت و پایدار به‌جای اتکای صرف بر یارانه‌ها و حمایت‌های کوتاه‌مدت.

اگرچه این رویکرد در فرهنگ سیاسی تمامی کشورهای عضو اتحادیه اروپا به‌طور یکسان ریشه ندارد، اما می‌توان نمونه‌های موفقی از آن را در کشورهای هم‌چون فرانسه، ایتالیا و آلمان مشاهده کرد. علاوه بر این، اتحادیه اروپا از طریق مجموعه‌ای از سیاست‌ها، برنامه‌ها و ابزارهای مالی به ترویج و نهادینه‌سازی این رویکرد پرداخته است. این رویکرد از طریق مجموعه‌ای از سیاست‌ها و برنامه‌های اتحادیه اروپا اجرا و تقویت شده است. از جمله مهم‌ترین این ابتکارات و ابزارهای تأمین مالی می‌توان به EQUAL، URBAN، LEADER، INTERREG و پیمان‌های سرزمینی اشتغال اشاره کرد. همچنین، برنامه‌هایی که از محل صندوق توسعه روستایی اروپا (EAFRD) و صندوق‌های ساختاری اتحادیه اروپا مانند PRODER در اسپانیا و پروژه‌های سرزمینی یکپارچه در ایتالیا تأمین مالی می‌شوند. نمونه‌هایی شاخص از پیاده‌سازی عملی این رویکرد به شمار می‌آیند (Mantino, 7:2011). چنانچه مقامات دولتی مسئول ادعا کرده‌اند که رویکرد سرزمینی به معنای آغاز یک رویکرد جدید توسعه روستایی بود که مفاهیم توسعه درون‌زا، یکپارچه، نوآورانه، مشارکتی را در بر می‌گیرد. رویکردی جدید برای بسیاری از مناطق ذی‌نفع که حاکی از آغاز پویایی توسعه جهانی و یکپارچه است که تأثیر مثبت آن باعث افزایش فعالیت اقتصادی محلی شده و به توقف کاهش جمعیت کمک کرده است (Esparcia Perez, 201: 2000). در مقابل، بریتانیا با تنها ۷۴ مقاله اما ۳۷۵۵ استناد، بالاترین نرخ

تأثیرگذاری را در میان کشورهای بررسی‌شده داراست. همچنین کشورهایمانند فرانسه، آمریکا، پرتغال، آلمان و لهستان نیز مشارکت معناداری در تولید علم در این زمینه داشته‌اند. تحلیل داده‌ها نشان داد که نویسندگان برجسته حوزه رویکرد سرزمینی عمدتاً از کشورهای اروپایی مانند ایتالیا، اسپانیا و پرتغال هستند. با این حال، صرف تعداد مقاله نمی‌تواند معیار دقیق تأثیرگذاری علمی باشد؛ بلکه شاخص‌هایی مانند تعداد استناد و میانگین استناد به ازای هر مقاله اهمیت بیشتری دارند. در بخش هم‌تألیفی نویسندگان، بررسی شبکه‌های همکاری علمی نشان داد که پژوهشگرانی مانند Pinto-Correia از پرتغال، در مرکز شبکه‌های همکاری قرار دارند. مجموعاً ۲۵۹۸ نویسنده در اسناد این حوزه مشارکت داشته‌اند، که از این میان ۵۳ نفر دارای بیشترین قدرت پیوند با سایر نویسندگان بودند. این میزان همکاری علمی بالا، نشان‌دهنده پویایی

زیاد این حوزه و ظرفیت بالای آن برای پژوهش‌های بین‌المللی و میان‌رشته‌ای است. تحلیل هم‌واژگانی اسناد نیز نشان داد که واژگان «توسعه روستایی»، توسعه پایدار، رویکرد سرزمینی، برنامه‌ریزی فضایی، حکمرانی محلی، آمایش سرزمین، گردشگری روستایی، «توسعه کشاورزی، پرتکرارترین و مهم‌ترین کلیدواژه‌ها در این حوزه‌اند. این مفاهیم در قالب ۷ خوشه معنایی تقسیم‌بندی شدند که هر خوشه به یکی از ابعاد مهم توسعه سرزمینی اشاره دارد، از جمله: سیاست‌گذاری منطقه‌ای، کاربری زمین، کشاورزی پایدار، اقتصاد محلی، گردشگری، محیط‌زیست و حکمرانی مشارکتی. در جمع‌بندی می‌توان گفت که رویکرد سرزمینی در توسعه روستایی، نه تنها به عنوان یک چارچوب مفهومی نوین، بلکه به عنوان یک ابزار عملیاتی برای پاسخ به چالش‌های ساختاری، فضایی و اجتماعی نواحی روستایی در سطح جهان مطرح شده است. تأکید این رویکرد بر شناسایی ظرفیت‌های بومی، تقویت مشارکت مردمی، و انسجام بخشی به سیاست‌های توسعه، می‌تواند منجر به طراحی برنامه‌هایی شود که نه تنها کارآمد، بلکه پایدار، عادلانه و هماهنگ با بوم‌سازگان و بافت اجتماعی محلی باشند. از این رو، نتایج این پژوهش می‌تواند به سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان منطقه‌ای و پژوهشگران در جهت بازنگری در شیوه‌های توسعه روستایی و تمرکز بر ابعاد درون‌زا و مشارکت‌محور یاری رساند؛ و مسیری برای پژوهش‌های آتی، به ویژه در کشورهای جهان سوم که کمتر در ادبیات بین‌المللی حضور یافته‌اند، فراهم سازد. تحلیل روندهای بین‌المللی نشان می‌دهد که گذار از رویکردهای بخشی و بالا به پایین به سمت رویکردهای سرزمینی، در بسیاری از کشورها منجر به افزایش اثربخشی، پایداری و مشارکت در برنامه‌های توسعه شده است.

بررسی محتوای نظری و تحلیل واژگانی مفاهیم توسعه روستایی در قالب هفت خوشه معنایی، نشان می‌دهد که توسعه سرزمینی یک رویکرد جامع، یکپارچه و سیستمی است که در لایه‌های مختلف مکانی و سیاست‌گذاری معنا می‌یابد. مدل مفهومی ارائه شده توسط Medeiros (2019)، با ترسیم سه مؤلفه اصلی شامل ابعاد، ارکان و سطوح، چارچوبی نظری و تحلیلی برای درک عمیق‌تر از این نوع توسعه فراهم می‌آورد. تطبیق این مدل با تحلیل خوشه‌ای انجام شده، اصول بنیادین زیر را روشن می‌سازد:

۱. ابعاد توسعه سرزمینی (Dimensions): تنوع و پیوند چندبُعدی

تحلیل خوشه‌ها نشان می‌دهد که توسعه سرزمینی باید هم‌زمان در پنج بُعد اساسی زیر تحقق یابد:

رقابت‌پذیری اقتصادی (Economic Competitiveness): مفاهیمی نظیر Competitiveness, Economic development, Economic growth, regional economy, entrepreneurship, agricultural production, marketing, employment عمدتاً در خوشه اول، سوم و پنجم دیده می‌شوند. این مفاهیم نشان‌دهنده تقویت عملکرد اقتصادی نواحی، بهره‌برداری از کشاورزی نوین و ارتقاء بهره‌وری هستند.

انسجام اجتماعی (Social Cohesion): در واژگانی چون Social development, social change, social capital, local participation, stakeholder, leadership, empowerment, collective action, governance مربوط به خوشه دوم، چهارم و ششم دیده می‌شود. این کلمات نقش مهمی در تقویت شبکه‌های اجتماعی، اعتماد، مشارکت و انسجام محلی دارند.

پایداری زیست‌محیطی (Environmental Sustainability): مفاهیمی چون Environmental impact, climate change, land use change, agroecology, ecosystem service, environmental policy, environmental planning, sustainable tourism با پراکندگی در خوشه اول، دوم، ششم، و تمرکز بر حفاظت از منابع طبیعی، سازگاری با اقلیم و توسعه پایدار گویای آن‌اند که حفظ و احیای منابع طبیعی بخشی جدایی‌ناپذیر از توسعه سرزمینی است.

حکمرانی سرزمینی (Territorial Governance): مفاهیمی مانند Territorial planning, Territorial management, Territorial identity, territorial capital, territorial governance, bottom-up approach, participatory approach, policy implementation, strategic planning در خوشه دوم، سوم، چهارم بارز است. این مفاهیم نشان‌دهنده توجه به ساختارهای تصمیم‌گیری محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی، و تأکیدی بر اهمیت ساختارهای حکمرانی منعطف، مشارکتی و چندسطحی دارند.

برنامه‌ریزی فضایی (Spatial Planning): حضور مکرر مفاهیمی چون Spatial analysis, spatial distribution, spatial planning, spatiotemporal analysis, regional planning, land use planning, land management در خوشه دوم، سوم و چهارم، مرتبط با ابزارهای تحلیل مکان‌محور برای سیاست‌گذاری سرزمینی، نشان می‌دهد که هدایت توسعه در بستر فضایی، ابزار عملیاتی تحقق اهداف سرزمینی است.

۲. ارکان توسعه سرزمینی (Pillars): سه‌گانه رشد، حفاظت، توزیع

بر اساس شکل مفهومی Medeiros و داده‌های استخراج‌شده از خوشه‌ها، توسعه سرزمینی بر سه رکن اساسی استوار است:

ایجاد ثروت (Create Wealth) (رشد اقتصادی): مفاهیمی چون Agricultural development, multifunctional agriculture, innovation, economic growth, employment, alternative agriculture, entrepreneurship, modernization, agroecology که در خوشه اول و سوم غالب هستند. تأکید بر بهره‌وری، افزایش تولید، اشتغال و نوآوری دارند.

حفظ ثروت (Retain Wealth) (پایداری زیست‌محیطی): با واژگانی نظیر Environmental sustainability, natural resources, ecosystem service, conservation, protected areas, forestry, environmental manager, land cover

مرتبط است. واژگانی که در خوشه دوم، چهارم و ششم به خوبی نمایان هستند و تمرکز بر حفاظت دارند و بر حفظ منابع و استفاده پایدار از آن‌ها تأکید دارد.

توزیع ثروت (Distribute Wealth) (عدالت فضایی و اجتماعی): مفاهیمی چون Social cohesion, collective action, rural development policy, local development, rural policies, rural-urban comparison, service accessibility, policy makin که بیشتر در خوشه‌های دوم، چهارم و پنجم دیده می‌شوند؛ نشانگر تلاش برای رفع نابرابری‌های مکانی و اجتماعی هستند.

۳. سطوح توسعه سرزمینی (Scales): مداخله چندسطحی و هماهنگ

مدل نظری و تحلیل خوشه‌ها، بر لزوم تلفیق و تعادل بین سطوح مختلف فضایی در توسعه سرزمینی تأکید دارند:

سطح محلی: با مفاهیمی چون local participation, rural society, community development, اهمیت تصمیم‌گیری محلی، توانمندسازی جامعه و بومی‌سازی سیاست‌ها برجسته می‌شود.

سطح منطقه‌ای: با واژگانی مانند regional development, mountain regions, Regional planning, region نقش تحلیل سرزمینی و شناخت ویژگی‌های مکانی مورد توجه قرار می‌گیرد.

سطح شهری، ملی و فراملی: مفاهیمی مانند urban planning, national strategy, world development بیانگر لزوم پیوند بین سیاست‌های کلان و برنامه‌ریزی‌های محلی هستند. عمدتاً در خوشه دوم، چهارم و پنجم هستند که به تفکیک مقیاس‌های برنامه‌ریزی فضایی و سرزمینی می‌پردازند.

این رویکرد با تأکید بر ظرفیت‌های بومی، مشارکت‌جویی از پایین، و انسجام‌بخشی به سیاست‌ها، می‌تواند به عنوان راهبردی مناسب برای مقابله با چالش‌های چندبعدی نواحی روستایی ایران مورد توجه قرار گیرد. در ایران، با توجه به افزایش مهاجرت روستایی، پیرشدن جمعیت روستاها، محدودیت منابع طبیعی و وابستگی تاریخی سیاست‌های توسعه به بخش کشاورزی، اتخاذ یک رویکرد سرزمینی می‌تواند افق‌های جدیدی بگشاید. این رویکرد با فراهم‌سازی زمینه برای تنوع‌بخشی به اقتصاد محلی، توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی هر منطقه، و فعال‌سازی ظرفیت‌های انسانی و نهادی موجود، بستری برای توسعه متوازن، پایدار و عادلانه فراهم می‌سازد. همچنین از آنجا که سیاست‌گذاری‌های فعلی عمدتاً پراکنده، بخشی و ناهماهنگ هستند، بهره‌گیری از چارچوب سرزمینی می‌تواند موجب انسجام و هم‌افزایی میان برنامه‌های مختلف در حوزه‌های کشاورزی، خدمات، گردشگری، زیرساخت و محیط‌زیست شود. علاوه بر این، تحلیل داده‌های علمی و بررسی تجارب کشورهای موفق نشان می‌دهد که ایران می‌تواند با الگوبرداری هوشمندانه از تجربیات کشورهایی مانند ایتالیا، اسپانیا و پرتغال، و بومی‌سازی آن‌ها بر اساس شرایط اجتماعی، اقتصادی و نهادی خاص خود،

رویکردی بومی‌سازی‌شده و مشارکت‌محور در توسعه روستایی اتخاذ کند. همچنین، توسعه همکاری‌های علمی، ارتقاء تولید دانش داخلی در این حوزه، و مشارکت فعال پژوهشگران ایرانی در گفتمان علمی بین‌المللی، می‌تواند شکاف فعلی ایران با ادبیات جهانی را کاهش داده و مسیرهای تازه‌ای برای پژوهش و نوآوری بگشاید. در نهایت، یافته‌های این پژوهش به سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان منطقه‌ای و نهادهای محلی کمک می‌کند، تا با عبور از مدل‌های سنتی، به سمت طراحی و اجرای سیاست‌هایی حرکت کنند که نه تنها مبتنی بر واقعیت‌های میدانی هر منطقه، بلکه هم‌راستا با اصول پایداری، عدالت فضایی، حکمرانی مشارکتی و ارتقاء کیفیت زندگی روستاییان باشد. از این منظر، رویکرد سرزمینی می‌تواند به‌عنوان راهبردی محوری در آینده توسعه نواحی روستایی ایران مورد توجه جدی قرار گیرد.

منابع

۱. تره، آ؛ والت، ف. (۱۳۹۶). توسعه منطقه‌ای در روستاها (ابزارهای تحلیلی و سیاست‌های عمومی). ترجمه رئیسی دهکردی، ش؛ اکبری افروزی، ر؛ اسماعیلی خوش‌مردان، ع؛ (۱۳۹۶)، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیک نو.
۲. تقی‌زاد فانید، ا؛ جلیلی، ج. (۱۴۰۰). بررسی میزان بومی‌سازی سیاست‌گذاری‌های توسعه روستایی با تأکید بر برنامه‌های اول تا توسعه در ایران. جغرافیا و روابط انسانی، ۴(۱)، ۲۰۰-۱۸۲.
۳. جاودان، م؛ کاظمی، غ؛ تولایی، س؛ صداقت، م. (۱۴۰۴). تجربه‌ی برند مقصد گردشگری: تحلیل علم سنجی و دستور کار پژوهش برای آینده. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۱۴(۵۲)، ۶۳-۹۳.
۴. رضائی‌پور، ا؛ محمدی، س. (۱۳۹۹). تحلیلی بر اثرات اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان خاومیرآباد شهرستان مریوان). مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی، ۱(۳)، ۵۳-۷۲.
۵. سیدنقوی، م؛ بابایی، ع. (۱۳۹۲). ارزیابی سیاست‌های توسعه اقتصادی روستایی از دیدگاه منطقه‌ای با نگاهی بر سیاست‌های دولت در ایران. پژوهش‌های روستایی، ۴(۳)، ۴۵۱-۴۷۹.
۶. شکاری، ف. (۱۴۰۱). گردشگری و هویت ملی-قومی: تحلیل کتاب سنجی. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۷(۶۰)، ۷۹-۱۱۵.
۷. عموقین عباداله، ج؛ شریف مقدم، ه؛ ضیائی، ث. (۱۴۰۱). مروری بر شاخص‌های مهم علم سنجی (هم‌استنادی و هم‌واژگانی) و لزوم استفاده از این شاخص‌ها در تحلیل تولیدهای علمی. پژوهش‌های تفسیر تطبیقی، ۴(۸)، ۲۹۷-۳۲۱.

۸. محمدی، ح؛ منشی‌زاده، ر؛ رحمانی، ب؛ پاک‌پرور، م. (۱۴۰۱). نگرشی سیستمی در برنامه‌ریزی فضایی توسعه روستایی با توجه به رویکرد ساختاری-کارکردی. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۴ (۱)، ۲۶۹-۲۸۷.

۹. محمدی، س؛ عباسی، ع؛ رعنائی کردشولی، ح؛ عسکری‌فر، ک. (۱۴۰۱). ترسیم نقشه دانش گردشگری پایدار مسئولانه: تحلیل شبکه همکاری و هم‌تألیفی با رویکرد علم سنجی. گردشگری و توسعه، ۱۱ (۱)، ۱۵۹-۱۷۶.

10. Almeida, M., Loupa-Ramos, I., Menezes, H., Carvalho-Ribeiro, S., Guiomar, N., & Pinto-Correia, T. (2016). Urban population looking for rural landscapes: Different appreciation patterns identified in Southern Europe. *Land use policy*, 53, 44-55.
11. Alsharif, A. H., Salleh, N. O. R. Z. M. D., & Baharun, R. O. H. A. I. Z. A. T. (2020). Bibliometric analysis. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 98(15), 2948-2962.
12. Ambrosio-Albalá, M., & Bastiaensen, J. (2010). The new territorial paradigm of rural development: Theoretical foundations from systems and institutional theories.
13. Arakelyan, A. S. (2020) Features of the development of rural Territories: Policy and models. *Economic*, 75-83.
14. Brackhahn, B., & Kärkkäinen, R. (Eds.). (2001). *Spatial Planning as an Instrument for Promoting Sustainable Development in the Nordic Countries: Action Programme for 2001-2004*. Ministry of Environment, Denmark.
16. Belliggiano, A., Bindi, L., & Ievoli, C. (2021). Walking along the sheeptrack... rural tourism, ecomuseums, and bio-cultural heritage. *Sustainability*, 13(16), 8870.
17. Brunori, G., Rossi, A., & Guidi, F. (2012). On the new social relations around and beyond food. Analysing consumers' role and action in Gruppi di Acquisto Solidale (Solidarity Purchasing Groups). *Sociologia ruralis*, 52(1), 1-30.
18. Cañete, J. A., Navarro, F., & Cejudo, E. (2018). Territorially unequal rural development: the cases of the LEADER Initiative and the PRODER Programme in Andalusia (Spain). *European Planning Studies*, 26(4), 726-744.
19. Caron, P. (2017). Why and how the concept of 'territory' can help in thinking rural development. *Living territories to transform*, 15.22.
20. Chejtman, A, BerdeguéB, J. (2008). Towards a Territorial Approach for Rural Development, IPPG Programme Office, IDPM, School of Environment & Development 1-33.
21. Chigbu, U. E. (2013). Territorial development: Suggestions for a new approach to rural development in Nigeria (Doctoral dissertation, PhD Thesis, Universitätsbibliothek der TU München).
22. Ciaschini, C., Rontos, K., Chelli, F., Cucci, M., Maggino, F., & Salvati, L. (2023). Testing Density-Dependent and Path-Dependent Population Dynamics in Greece with Spatial Quantile and Geographically Weighted Regressions. *Social Indicators Research*, 170(2), 609-635.
23. Dias, de Oliveira, F., & Rocha, G de Miranda. (2024). Territorial development: A bibliometric analysis of scientific production through RStudio® AND VOSviewer®(2013-2022). *Revista de Gestao Social e Ambiental*, 18(2), 1-16.
24. Ecqueur, B. (2013). Territorial development.: A new approach to development processes for the economies of the developing countries. *INTERthesis: Revista Internacional Interdisciplinar*, 10(2), 8-32.

25. Espinal, E. A., Molano, R. C., & Giraldo, L. V. P. (2020). Territorial governance: a bibliometric analysis. *Cuadernos de Administración (Universidad del Valle)*, 36(68), 14-27.
26. Esparcia, J., Escribano, J., & Serrano, J. J. (2015). From development to power relations and territorial governance: Increasing the leadership role of LEADER Local Action Groups in Spain. *Journal of Rural Studies*, 42, 29-4.
27. Furmankiewicz, M., & Macken-Walsh, Á. (2016). Government within governance? Polish rural development partnerships through the lens of functional representation. *Journal of Rural Studies*, 46, 12-22.
28. Guinjoan, E., Badia, A., & Tulla, A. F. (2016). The new paradigm of rural development. Theoretical considerations and reconceptualization using the rural web. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 71, 495-500.
29. Hodge, I., & Midmore, P. (2008). Models of rural development and approaches to analysis evaluation and decision-making. *Économie rurale*, 307(5), 23-38.
30. Johnson, C. (2001). Local democracy, democratic decentralisation and rural development: theories, challenges and options for policy. *Development policy review*, 19(4), 521-532.
31. Mancini, L. D., Corona, P., & Salvati, L. (2018). Ranking the importance of Wildfires' human drivers through a multi-model regression approach. *Environmental Impact Assessment Review*, 72, 177-186.
32. Mantino, F. (2011). Developing a Territorial Approach for the CAP.
33. Medeiros, E. (2019). Spatial planning, Territorial development and Territorial impact assessment, Instituto Universitário de Lisboa (ISCTE-IUL), 1-36.
34. Molina, J. P. (2010). Keys for rural territorial development. *Agronomía Colombiana*, 28(3), 421-427.
35. Olar, A., & Jitea, M. I. (2021). Counterbalancing the Development Territorial Disparities in the Implementation of the Community-Led Local Development EU Approach in Romania. *Land*. 2021. 10. 970.
36. Ouazzou, I., & Ait Errays, N. (2025). Mapping the Intersection of Stakeholder Engagement and Territorial Marketing in Tourism Mega-Projects: A Bibliometric Analysis (2000–2025). *International Journal of Accounting Finance Auditing Management and Economics*, 6(6), 79-100.
37. Pecqueur, B. (2013). Territorial development.: A new approach to development processes for the economies of the developing countries. *INTERthesis: Revista Internacional Interdisciplinar*, 10(2), 8-32.
38. Rovai, M., Andreoli, M., Gorelli, S., & Jussila, H. (2016). A DSS model for the governance of sustainable rural landscape: A first application to the cultural landscape of Orcia Valley (Tuscany, Italy). *Land Use Policy*, 56, 217-237.
39. Zaucha, J., Komornicki, T., Böhme, K., Świątek, D., & Žuber, P. (2014). Territorial keys for bringing closer the territorial agenda of the EU and Europe 2020. *European Planning Studies*, 22(2), 246-267.